

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi

Hafta 9

TBMM HÜKÜMETİ'NE KARŞI TEPKİLER VE İÇ İSYANLAR

I. İsyanların Genel Sebepleri

Türk İstiklal Mücadelesi esnasında, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde birçok ayaklanmalar çıkmıştır. Bu isyan hareketlerini maksatları bakımından ikiye ayırmak gerekir: Saltanat ve Hilafet makamının tehlikeye düştüğünü iddia ederek çıkarılan isyanlar ve Türk vatanını parçalayarak yeni bir devlet kurmaya yahut başka bir devletin egemenliğini benimsemeye yönelik amaçlarla çıkarılan isyan hareketleri. Bazen İstanbul hükûmetinin ve yabancıların kışkırtması, bazen de belli bir zümrenin önyak olması ile meydana gelmiş olan bu isyanlarda ortak fikir, millî hareketin başında bulunanların saltanata, Hilafet makamına ve şeriata düşman olduklarıdır. Halkın bu üç kuruluşa çok değer verdiğini, bunlara karşı ters bir tutum içine giren her kişiye düşman gözü ile baktığını bilen kışkırtıcılar, akla gelebilecek her çareye başvurdular. Rütbe ve para dağıttılar, düşmanla işbirliği yaptılar, Kuva-yı Milliyecilerin asi olduklarını ilan ettiler, onlar haklarında fetva çıkardılar ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde bu yolda propaganda faaliyetine giriştiler. Uzun savaş yıllarının insanlar üzerinde bırakmış olduğu sosyal ve psikolojik sebeplerin de bu isyanlar üzerinde etkisi olduğu bilinmektedir.

Çıkan isyanlardan dolayı henüz kuruluş halinde bulunan Ankara hükûmeti çok güç duruma düşmüştü. Çünkü hükûmet ayaklanmaları hızla bastırabilmek için, Yunanlılara karşı kullanılması gereken Türk kuvvetlerinin bir kısmını asilerin üzerine göndermiş hatta cepheden bazı kuvvetlerini çekmeye mecbur kalmıştı. Ayrıca bu iç isyanlar, askerî alan dışında siyasal, sosyal, ekonomik bakımdan ağır kayıplara neden olmuş ve millî bünyede önemli rahatsızlıklar doğmasına, kardeş kanının dökülmesine yol açmıştır.

Anzavur, Düzce, Bolu, Hendek, Adapazarı, Yenihan, Yozgat, Konya, Millî Aşireti, Ali Batı, Şeyh Eşref, Koçkiri, Cemil Çeto, Bozkır, Demirci Mehmet Efe, Pontus ayaklanmaları bu iç isyanların en önemlileri arasında yer alır. Bu ayaklanmaların bir kısmını bastırmakta mühim rol oynayan Çerkes Ethem de daha sonra isyan etmiştir.

Düşmana karşı durabilmek için, cephe gerisinin güvende olmasını zorunlu gören Mustafa Kemal Paşa, öncelikle iç isyanların bastırılarak, ülkede iç güvenliğin sağlanmasına son derece önem vermiştir. Bu konuda gerekli tedbirler alınmıştır. Bir yandan vatana ihanet yasası çıkarılırken, öbür yandan da iç isyanları bastırmada kullanılmak üzere Seyyar Jandarma Müfrezeleri oluşturulmuş, halkın millî mücadelenin yanında yer almasını sağlamak için propaganda harekâtına büyük bir önem verilmiştir. Alınan önlemler kısa sürede sonuçlarını vermiş, daha fazla kardeş kanının boşuna akıtılması önlenmiş ve isyanlar bastırılmıştır.

Kuva-yı Milliyecilerin, kurtuluşu sağlamak amacıyla türlü sıkıntılara katlandıkları ve çeşitli çarelere başvurdıkları sıralarda İstanbul hükûmeti de boş durmadı. 1 Mayıs 1920’de Mustafa Kemal Paşa ve yakın arkadaşları İstanbul’daki sıkıyönetim mahkemesi tarafından ölüm cezasına çarptırıldılar. Osmanlı hükûmetince, Kuvâ-yı Milliye’ye karşı savaşmak için 18 Nisan 1920’de Kuvâ-yı İnzibatiye teşkilatı kuruldu. İngilizlerin yardımı ve hızlı çalışmalar sonucunda hazırlıklarını bitiren Kuvâ-yı İnzibatiye’den bazı birlikler, 8 Mayıs’ta İzmit’e geldi. Geyve Boğazı’nda millî kuvvetlere saldıran Kuvâ-yı İnzibatiye birlikleri, Ali Fuat Paşa tarafından mağlup edildi. Bu birlik mensuplarının önemli bir kısmı Kuvâ-yı İnzibatiye’den ayrılarak millî kuvvetlere katıldı. Böylece Hilafet Ordusu’nun gücü azalmış ve millî kuvvetler İzmit’e kadar ilerlemiştir.

İşte bazılarının doğrudan doğruya Kuva-yı Milliye’nin yok edilmesini, bazılarının da memleketin bütünlüğünün parçalanmasını amaç edinen bu isyanların önemlileri şunlardır:

II. Başlıca İç İsyenlar

A. Ahmet Anzavur İsyanı

Kurtuluş Savaşı’nda millî cepheleri arkadan vurmak için çıkarılan ayaklanmalardan biri Anzavur ayaklanması idi. Emekli bir subay olan Ahmet Anzavur, isyan etmek için Biga, Gönen, Manyas civarında asker toplamaya çalıştı. İsyanın üç amacı vardı:

- a) Yunanlılara karşı Ayvalık, Edremit taraflarında kurulan millî cepheleri arkadan vurmak.
- b) Balıkesir Kongresi’nin halk üzerindeki etkisini azaltmak.
- c) Çanakkale Boğazı ve millî kuvvetler arasında bir tampon bölge oluşturmak.

Anzavur, 1919 yılının Ekim-Kasım aylarında asker toplama faaliyetlerini yoğunlaştırdı. Onun Biga-Bandırma, Susurluk yöresindeki faaliyetleri Kuva-yı Milliye’yi bir müddet meşgul etti. Anzavur’un 25 Ekim- 30 Kasım 1919 tarihleri arasındaki Anzavur’un birinci hareketi, Yarbay Rahmi Bey ve Ethem Bey’in birlikleri tarafından bastırıldı.

Anzavur bu kez 13 Mayıs 1920’de, Eskişehir-İstanbul yolunu açmak üzere Geyve Boğazı’ndaki millî kuvvetlere saldırmıştı. O gün yapılan saldırı pek başarılı olamadı, ama 17 Mayıs’ta Geyve istasyonuna karşı yapılan baskın millî kuvvetleri bir an çok güç duruma düşürmüş olsa da, yardımcı birliklerin tam zamanında yetişmesi durumun düzelmesine ve Anzavur kuvvetlerinin çekilmesine sebep oldu.

Kuva-yı Milliye'nin Sapanca-Adapazarı ve Hendek doğrultusundaki taarruzu 23 Mayıs'ta başladı ve hızla gelişti. Kuva-yı İnzibatiye ile birlikte hareket etmekte olan asiler kısa zamanda yenildiler.

Anzavur'un Sapanca-Adapazarı hattına doğru ilerlediği sıralarda Düzce ve Hendek çevresinde de millî kuvvetlere karşı bir hareket başlatılmıştı. Bu bölgenin ellerinde bulunması İngilizler açısından büyük önem taşıyordu. Çünkü İstanbul ile Anadolu arasındaki tek demir yolu bağlantısı Sapanca ve Geyve'den geçiyordu. Düzce ayaklanması Beypazarı'na kadar yayılmış, fakat 31 Mayıs 1920 tarihinde bastırılmıştır. Bu karışıklıkların çıkarılmasında İngiliz propagandası oldukça etkilidir.

B. Yenihan (Yıldızeli) İsyanı

Devlete karşı suç işlemiş sabıkalılardan Postacı Nazım ve Çerkes Kara Mustafa tarafından çıkarılmıştır. Birtakım katiller ve Çerkeslerle işbirliği yapmış olan Nazım, 1920 Nisanında Çapanoğlu ile de münasebet kurmuştu. Nazım, kendisine “Gönüllü Halife Ordusu Kumandanı” adını takmış, etrafına toplananlarla birlikte 14 Mayıs 1920'de harekete geçmişti. Bu olayın bastırılabilmesi için bu tarihlerde ne Sivas, ne de Tokat'ta yeteri kadar kuvvet vardı. Nitekim ayaklanma birdenbire Yıldızeli'ni hatta Sivas'ı tehdit etmeye başladı. Asiler karşısında millî kuvvetler başarılı olamadılar. Durum o kadar tehlikeli bir hal aldı ki 27 Mayıs'ta Erzurum'daki XV. Kolordu'dan yardım istemek zorunda kalındı. Öte taraftan asiler 6-7 Haziran gecesi Zile'ye saldırmış, Zile kalesine çekilmiş olan Çorum müfrezesi asilere teslim olmuş, bu suretle millî kuvvetler aleyhine bir durum hasıl olmuştu. Antep bölgesinden gelen Kılıç Ali Bey'in kuvvetleri ile Erzurum'dan gelen millî kuvvetler 12 Haziran 1920'de Zile'yi ele geçirip asayişini sağladılar.

C. Çapanoğlu İsyanı

Yozgat ve civarındaki halkının bir kısmı Millî Mücadele hareketini başından beri benimser görünmemişti. Bu bölgedeki ayaklanmaların doğmasında birinci derecede etkisi olanlar Çapanoğullarıdır. Yozgat mutasarrıfı Necip Bey Heyet-i Temsiliye tarafından verilen direktifleri yerine getirmiyordu. Onun bu tutumu Çapanoğullarının Kuva-yı Milliye'cilere karşı olan muhalefetini daha da arttırdı.

14 Mayıs 1920 günü Yozgat'ta yapılan at yarışları sırasında Çapanoğulları toplantılar düzenlemiş, birtakım kararlar almışlar ve halkı isyana hazırlamak üzere dağılmışlardı. Bunun üzerine Kılıç Ali Bey 80 kişilik kuvvetiyle Yozgat bölgesine gönderilerek Çapanoğulları gözaltında bulundurulmak istenmişti. Ancak, Çapanoğulları bu tedbirleri tehdit olarak algılamış

ve isyan ederek 14 Haziran 1920 tarihinde üç-dört saatlik bir çarpışmadan sonra Yozgat'ı işgal etmişlerdi.

Ankara'nın ise Yozgat İsyanı'nı bastırabilecek kadar bir kuvveti olmadığı için bu iş Çerkes Ethem Bey'e verilmişti. 20 Haziran'da Ankara'dan ayrılan Ethem Bey, 23 Haziran sabahı Yozgat'a gelerek şehre girmişti. Fakat 22 Haziran'da başlamış olan Yunan taarruzu tehlikeli bir hal aldığı için Ethem Bey acele geri çağırıldı. Henüz isyanın elebaşlarından bir çoğu yakalanmamıştı. İsyancılar 7 Eylül'de tekrar harekete geçtiler ve Zile'ye bağlı Ortaköy bucağını bastılar, Amasya ile Tokat arasındaki Çengelhan ve civarını yağma ettiler. Bunlara karşı çıkan jandarma ve mahalli millî kuvvetler başarılı olamadılar. Bunun üzerine İkinci Kuvve-i Seyyare isyancıları yakalamaya memur edilmiştir. İkinci Kuvve-i Seyyare, 23 Eylül'de birtakım çeteleri bozguna uğrattı ise de büsbütün dağılmalarını sağlayamadı. Asiler küçük gruplar halinde faaliyetlerine devam etmişlerdir. Bununla beraber isyancıların hareketlerindeki şiddet yavaş yavaş sönmüş ve 30 Aralık 1920'den sonra büsbütün yok olmuştur.

D. Delibaşı İsyanı

Bu isyanın başı olan kişinin adı Delibaşı Mehmet'tir. Millî Mücadele'ye başlangıçta taraftar iken daha sonra karar değiştirmiş ve Millî Mücadele'nin karşısında yer almıştır.

Delibaşı Mehmet etrafında topladığı 500 kadar asker kaçağı ile 2/3 Ekim 1920'de Konya'yı basmıştı. Konya Valisi Haydar Bey bütün imkânlarını kullanarak isyanı söndürmeye çalışmış, XII. Kolordudan yardım istemiş fakat, yardımcı kuvvetler zamanında yetişemediği için asilere boyun eğmişti. İsyancılar, kahramanca fakat çok az kuvvetle yapılan direnmeyi çöktükten sonra Konya'yı hemen işgal etmişlerdir. Aynı günlerde asiler Akşehir ve Beyşehir'e de hâkim duruma geçmişler, kendilerine nasihat için gönderilen heyete ateş açmışlardı. Bu durum karşısında Ankara hükûmeti isyanın bastırılması göreni Refet Bele'ye vermişti. Bu yeni birlikler, 6 Ekim'de Konya'yı asilerden kurtarmışlardı.

Konya asilerden kurtarılsa da çevresinde isyan hala devam etmekteydi. Refet Bey'e Demirci Efe'nin birlikleri de katılınca Karaman Bozkır, Seydişehir, Beyşehir, Çığır asilerden kurtarılmıştı. Böylece Ankara'yı çok güç durumlara düşüren ayaklanmaların en önemlilerinden biri olan Delibaşı Mehmet ayaklanması, 15 Kasım 1920'de tamamıyla sona ermiş oldu. Delibaşı Mehmet ise önce Fransızlara sığınmış, daha sonra da Yunanlıların hizmetine girmiştir.

E. Cemil Çeto Olayı

Mondros Mütarekesi'nden sonra Doğu Anadolu'da Kürtçülük hareketleri ve bir Kürdistan kurma hayali gün geçtikçe daha yaygın bir hale gelmişti. Çünkü bu hususun kökleşmesi ve gelişmesi için bir yandan İngilizler, diğer yandan da bazı aşiret liderleri büyük çabalar sarf etmiş, Kürtçülük fikirlerini kabul edenleri silahlandırmışlardı. Bununla beraber yabancıların kışkırtmaları ve dağıttıkları paralar, Kürt aşiretlerinin tamamını aynı fikir etrafında toplayamamıştı.

Öte yandan Bahtiyar aşireti reisi Cemil Çeto, birkaç aşiretle daha birleşerek Garzan bölgesinde bir huzursuzluk konusu olmuştu. Amacı, kendi bölgesinde bir Kürt teşekkülü meydana getirmektir. Ancak XIII. Kolordu'nun aldığı tedbirler karşısında hâkimiyeti devam edememiş, adamlarından bir kısmı yakalanmış, bir kısmı da kendisini terk etmiş olduğu için Cemil Çeto, 4 oğlu ile birlikte 7 Haziran 1920'de teslim olmak zorunda kalmıştı.

F. Milli Aşireti'nin Ayaklanması

Kürt istiklalini gerçekleştirme çabası içine girmiş bulunan aşiretlerden birisi de Millî Aşireti idi. Bu aşiretin liderleri güneyde İngiliz ve Fransızlarla gizli temas kurmuş, Haziran 1920'de isyana hazır bir duruma gelmişlerdi. Fransızlar Urfa'yı yeniden ele geçirmek için harekete geçince bunu fırsat bilen aşiretler Siverek'e doğru ilerlemeye başladı. Buna karşı Mardin'deki 5. Tümen görevlendirilip takviye edildi. Millî kuvvetler karşısında güç durumda kalan aşiret kuvvetleri Suriye'ye kaçmak zorunda kaldılar.

Bu aşiret mensupları, Suriye'de hazırlıklarını tekrar yaptıktan sonra, 24 Ağustos 1920'de 3.000 atlı ve 1.000 kadar piyadeden oluşan bir kuvvetle geri döndüler. Viranşehir çevresine kadar ilerlediler. Diğer yandan aman dilemek için geldiklerini söyleyerek ilgilileri aldattılar ve dağınık haldeki müfrezeleri yenerek 26 Ağustos'ta Viranşehir'i işgal ettiler. 15 gün sonra 5. Tümen, hükûmet ve millete sadık olan diğer aşiretlerin de yardımı ile isyancıları ikinci defa yenmiş ve onları tekrar çöle doğru kaçmak zorunda bırakmıştır. Yani 8 Eylül 1920 tarihinde Milli Aşireti isyanı tamamıyla bastırılmıştır.

G. Koçkiri İsyanı

1920 Martında Yunanlılar yeni bir saldırı hazırlığı yaparken Orta ve Doğu Anadolu'yu etkileyen Koçkiri isyanı patlak vermişti. Zara, İmranlı, Suşehri, Refahiye, Kemah, Divriği ve Kangal ilçeleriyle bunların etrafındaki köylerde yaşayan Koçkiri aşireti reislerinden Haydar Bey'in

Kürt Teali Cemiyeti'nin yayın organı olan "Jepin" gazetesindeki yazıları, bu olayın meydana gelmesinde büyük rol oynamıştır.

Hükûmetin kanun kaçaklarını yakalamak için İmranlı'ya kuvvet göndermesini bahane eden isyancılar, 6 Mart 1921'de Millî kuvvetlere saldırdılar. Hükûmet, başlangıçta olayları barışçı yollarla çözümlenmeye çalıştı ise de bir sonuç alınamadı. Bunun üzerine askeri tedbirler alındı. Elazığ, Erzincan ve Sivas'ta sıkıyönetim ilan edilip, Merkez Ordusu Komutanı Nurettin Paşa isyanı bastırmakla görevlendirildi. 11 Nisan'da harekete geçen askeri birlikler 17 Haziran'a kadar süren çarpışmalarla asi grupları dağıtmışlar ve bu suretle bu isyan hareketi de tamamen bastırılmış olundu.

H. Pontus Rum Ayaklanması

Pontus, şimdiki Samsun-Trabzon ve çevresine verilen isimdi. 4. Haçlı Seferi sırasında Latinlerin İstanbul'u ele geçirmesi üzerine Bizans'tan gelen bir Rum kitlesi bu çevreye yerleşmişti. Bu alanda daha 1900'lü yılların başında Pontus Cemiyeti'ni kuran Rumlar, örgütlenmeye geçmiş ve silahlanmışlardı. Buradaki Rumların Megalo İdea (Büyük Yunanistan) düşüncesi uğrunda çalıştıkları ve İnebolu'dan Rize'ye kadar olan toprakları Yunanistan'a katmayı amaçladıkları anlaşılmıştı.

İzmir'in işgalinden sonra yeniden canlanan Pontusculuk faaliyetleri 1920 sonlarında artık bir ayaklanmaya dönüşmüştü. Pontoscu Rum çeteleri çok sayıda Türk'ü öldürmüşlerdir. Birçok kişiyi yaralayarak binlerce evi yakmışlardır. Pontusçuların ayaklanma ve çetecilik faaliyetlerini önlemek için TBMM hükûmeti ciddi önlemler almak zorunda kalmıştır. Ayaklanmanın bastırılma görevi, yeni kurulan ve Komutanı Nureddin Paşa olan Merkez Ordusu'na verildi. Nureddin Paşa'nın aldığı önlemler sonunda Pontus çetelerinin faaliyetleri yavaşlatıldı. Ancak isyan ancak tamamen 1923 Şubatında bastırılmıştır.

DOĞU VE GÜNEYDOĞU CEPHELERİ, ERMENİ MESELESİ VE SEVR ANTLAŞMASI

I. Kuva-yı Milliye'nin Genel Karakteri

Mondros Mütarekesi ile Türk hükûmeti ve buna bağlı olarak ordu, İtilaf devletlerinin kontrolüne girdi. Bu münasebetle, bu müesseseler vazifelerini yerine getiremez duruma geldiler. Türk milleti uğradığı haksızlıkların önüne geçilmesi hususunda resmî makamlara yaptığı müracaatlardan bir sonuç alamayınca onlardan yavaş yavaş ümidini kesmeye başladı. İşte bu şartlar altında, vazifenin kendine düştüğünü anlayıp memleketin işgale uğrayan yerlerinde

düşmana karşı harekete geçtiler. Bu mücadeleyi başlatanlara Kuva-yı Milliye, yani Millî Kuvvetler denir.

Milis güçleri şeklinde hareket eden Kuva-yı Milliye birlikleri, çoğunlukla Türk subayları ve Türk aydınlarının etkisi altında faaliyette bulunmuşlardır. Silahlı veya silahsız birçok insan, hatta cezaevindeki tutuklular bile işgalcilere karşı memleketi müdafaa duygusunda birleşmekteydiler. Asker ve sivil devlet memurlarının öğütleri ile halk her yerde, hevesle bu teşkilata kaydolmakta idi. İlk olarak Ödemiş'te kurulan Millî kuvvetler, 48 saat içinde toplanmış ve ateş hattına hareket etmişti.

Kuva-yı Milliye birliklerinin belli başlı faydaları şunlardır:

1. Batı Anadolu'yu işgale çalışan Yunan kuvvetleri daha fazla ilerlemeden belirli noktalarda durduruldu.
2. Ermeni ve Rum çetelerinin faaliyetlerine karşı Türk yerleşim birimleri korundu.
3. Millî Mücadele aleyhine çıkan ayaklanmaların bastırılmasında etkili oldu.
4. TBMM'ye bağlı düzenli ordunun kurulabilmesi için zaman kazandırıldı.

Tam anlamıyla bir askeri disipline sahip olmasalar da, Kuva-yı Milliye birlikleri özellikle Batı Anadolu'da düzenli ordu birliklerinin faaliyete geçmesine kadar, Güney Anadolu'da ise Millî Mücadele'nin sonuna kadar etkili oldular. Kuva-yı Milliye'nin ihtiyaçlarının sağlanmasında Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri mühim roller üstlenmişlerdir.

II. Güney ve Güneydoğu Anadolu Cepheleri

İtilaf devletleri, Osmanlı Devleti'nin topraklarının nasıl paylaşılacağına ilişkin Birinci Dünya savaşı boyunca çeşitli antlaşmalar yapmışlardı. Mondros Mütarekesi'nden sonra bu antlaşmalara işlerlik kazandırılmış ve ilk işgal harekâtını İngilizler başlatmıştır. İngilizlerin 8 Kasım 1918'de Musul'u işgalinden sonra, 11 Kasım'da İskenderun Fransızlar tarafından işgal edildi. Haberleşme araçlarından el konuldu. Halkın elindeki silahlar toplanmaya başlandı. Antep'i de işgal eden İngilizler, aydın ve ileri gelen kent halkını Mısır'a sürdüler. Mondros Mütarekesi'nin yedinci maddesine dayanarak Maraş ve Urfa'yı işgal ettiler.

Hükûmetin kararsızlık ve acizlik içinde olması, Fransızların ve Ermenilerin 11 Aralık'ta Dörtyol, 17 Aralık'ta Mersin, 21 Aralık'ta Adana ve 27 Aralık 1918'de Pozantı'yı işgal etmelerine fırsat verdi.

İngiltere ile Fransa, 15 Eylül 1919'da Suriye İtilafnamesi adıyla ikili bir antlaşma yaparak Ortadoğu'yu nasıl paylaşacaklarını belirlediler. Irak ve Filistin İngiliz mandası, Suriye ve Lübnan da Fransız mandası altına sokuldu. Antep, Maraş ve Urfa da el değiştirerek Fransa'ya geçti. İngiltere ve Fransa arasındaki bu el değiştirme antlaşması Türk halkının tepkisine neden oldu.

İngilizler, Türk halkının onuruna dokunucu davranışlardan kaçınmıştı. Fransızlar ise Ermenilerle işbirliği yapmışlar, Ermeniler de mala, cana, onura, namusa yönelik hoş görülemeyecek eylemlerde bulunmuşlardır. Fransızlar, Ermenilerin bu eylemlerine sadece göz yummamış ayrıca destek de olmuşlardır. Bölgede Osmanlı idaresinin üstünde bir kontrol mekanizması kuran Fransızlar, Kilikya'da bir Ermeni idaresi kurulması için çalışmalara başlamışlardır. Bu durum Fransızlara karşı büyük bir tepkinin doğmasına ve bölgede Millî güçlerin direnmesine, dolayısıyla bir cephenin açılmasına neden olmuştur.

A. Adana Cephesi

Fransız işgaline karşı durmak, Ermeni idaresinin kurulmasına engel olmak için 1918 Aralık sonlarında Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adıyla bir teşkilat kurulmasına karar verildi. İstanbul'da da Kilikyalılar Cemiyeti kuruldu. Bu faaliyetlerin yanı sıra, bölgede fiili direnişe başlanmıştı. 19 Aralık 1918'de Dörtyol civarında Fransız askerleriyle silahlı çatışmaya giren köylüler, Fransızları geri püskürtmeyi başarmıştır.

Fransız desteğindeki Ermeni vahşeti Türklerin direnme gücünü arttırdı. İşgal bölgelerinde bulunan Ermeniler, Fransızlarla beraber hareket etmişler, Fransız ordu kıyafetlerini giyerek katliamlara başlamışlardı. Böylece Türk halkını yıldırıp, bölgeden çıkarak buralara Ermeni göçmenleri yerleştirmek düşüncesindeydiler. 1 Kasım 1919'da Adana Cephesi Kuva-yı Milliye Komutanlığı'na atanan Topçu Binbaşı Kemal Bey'in idareyi ele almasıyla Fransızlara karşı mücadele şiddetlenmiş, Pozantı'daki bir Fransız taburu esir edilmişti.

Fransızlar 28 Mayıs 1920 tarihinde Osmaniye'yi işgal etmişler, bu hareketi protesto etmek için cami avlusunda toplanan halka da ateş açmışlardı. Halkın karşı koyması üzerine savunmaya çekilmek zorunda kalan Fransızlar; zaman kazanmak, yeni kuvvetler getirmek ve zor durumda bulunan kuvvetleri kurtarmak için mütareke yapmak istediler. Ankara'da Fransızlar ile Ankara hükûmeti arasında bir mütareke yapıldı. Böylece Fransızlar, Ankara hükûmetini de resmen tanımış oluyorlardı.

Yapılan mütarekeye göre esirler mübadele edildi ve Fransızlar Kozan'dan çekilerek silah ve cephanelerini Ermenilere bıraktılar. Aslında Fransızların niyetleri, mütareke süresinde, mahsur

durumda olan iki taburlarını kurtarmak ve bu durumdan faydalanarak yeni kuvvetler getirmektir. Ancak Fransızlar mütareke şartlarına uymadıkları için çarpışmalar devam etmiştir.

Fransızların Adana'dan Kuva-yı Milliye'ye yaptıkları taarruz başarılı olmamıştı. Misis'e baskın yapan millî kuvvetler, Fransızların trenle kuvvet getirmeleri üzerine geri çekildiler. Fransızların 18 Ağustos 1920 günü takviyeli bir alayla Ceyhan'dan millî kuvvetlere yaptıkları taarruz da başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

Ermenilerin savundukları Doğanbeyli millî kuvvetler tarafından kuşatılmıştı. Şar ve Saimbeyli'de ise Ermeniler savunmaya devam ediyorlardı. 22 Eylül'de Ermeniler önemli bir çıkış yaptılar. Bunlardan bir kısmı Doğanbeyli'ye giderek 100 kişilik millî kuvveti dağıtıp halkı öldürdü. Saimbeyli Kuva-yı Milliye tarafından 1 Ekim 1920 günü ele geçirildi. Alınan tedbirlerle Kozan, Saimbeyli, Şar kasabası Ermenilerden temizlenerek Ermeni hayallerine son verildi.

Güney cephesinde Ermenilerle Fransızların çalışmalarına karşı Kuva-yı Milliye'nin başarılı faaliyetleri neticesinde, Fransızlarla 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşması imzalandı. Fransızların bu antlaşmayı imzalamasında etkili olan diğer husus da Suriye'deki Arap ayaklanmasıydı. Vaktiyle aldattıkları Araplar, bu durumun farkına varınca Suriye'de Fransızlara karşı ayaklanmışlardı. Kuzeyden Kuva-yı Milliye, güneyden Arap kuvvetlerinin baskı ve ateşi altında kalan Fransızlar, Türkler ile bir antlaşma yaparak 5 Ocak 1922'de Adana'dan çekildiler.

B. Maraş Savunması

Maraş, 22 Şubat 1919'da İngilizler tarafından işgal edildi. Fakat İngilizler 15 Eylül 1919'da, Fransızlarla bir mukavele imzalayarak buradaki kuvvetlerin serbest kalmasını ve Fransızları bu yörede meşgul ederek dikkatlerinin Arap memleketlerinden dağılmasını sağlamak için Maraş, Antep ve Urfa'yı Fransızlara devretmeyi uygun gördüler. Şehrin Fransızlara devredileceğini haber alan Maraşlılar, Fransızları şehre sokmamak için çare aramaya başladılar. Ancak İngiliz-Fransız antlaşması olan Suriye İtilafnamesi gereğince, şehir Fransızlar tarafından işgal edildi.

Fransızların şehre girmesiyle, 1919 Ekim ayı sonlarında çatışmalar başladı. Ermenilerin Türklere sataşması ve Fransızların Ermenileri koruması üzerine, Sütçü İmam'ın bir Fransız askerini öldürmesi sonucu başlayan olaylar, Fransızların kaledeki Türk bayrağını indirip Fransız bayrağı çekmeleriyle daha da arttı. 20 Ocak 1920'de ise bazı din adamları şehit edildi. Bu tarihten sonra Maraş'ta Millî Mücadele hareketi, bir şehir halkının istilacı bir yabancı devlete karşı amansız mücadelesi şeklinde başlamış oldu.

Maraş halkı, modern silah ve teçhizatla donatılmış Fransız askerlerine karşı kahramanca direndi. Fransızlar, getirdikleri yeni kuvvetlerle Türkleri teslim zorladılar fakat bu çabaları sonuç vermedi. Aynı günlerde Suriye taraflarından Arapların baş kaldırması ve Urfa’da da Türklerin Fransızlara karşı harekete geçmesi Fransızları zor durumda bırakmıştı. Bu gelişmeler üzerine, burada daha fazla kalamayacaklarını anlayan Fransızlar, 11 Şubat’ta Maraş’ı terk ettiler. Bu başarı civardaki Kuva-yı Milliye’ye büyük bir moral vermiş, Güney ve Güneydoğu Anadolu’nun kurtuluşuna giden yolu açmıştır.

Maraş Savunması, Türk milletinin vatanseverliğinin güzel bir örneğini sergilemişti. Maraşlıların Millî Mücadele’de gösterdikleri kahramanlıktan dolayı TBMM, şehrin adının “Kahramanmaraş” olarak değiştirilmesini uygun görmüş ve ona bu unvanı vermiştir.

C. Antep Savunması

Antep, Urfa gibi önce İngilizler tarafından işgal edildi, daha sonra Fransızlara geçti. 5 Kasım 1919’da Fransız ve Ermeniler Antep’i işgal ettiler. Anadolu ve Suriye için büyük bir önem taşıyan Antep’te mücadele daha uzun ve daha şiddetli olmuştur.

Fransızların Ermenilerle birlikte hareket etmesi ve onların haksızlıklarına göz yumarak işbirliği yapmaları, Türk halkının tepkisine yol açtı. Ermeniler, Antep’te bir millî Ermeni fırkası kurarak çeşitli eylemlerde bulundular. 23 Kasım 1919’da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin Antep şubesi faaliyetlerini açıktan yürütmeye başladı. Daha sonra Şahin Bey takma adıyla Üsteğmen Salih Kuva-yı Milliye Komutanlığına tayin edildi. Şahin Bey, 1920 yılı Şubat ve Mart aylarında Fransız ikmal kollarını vurdu ve Fransızlar kayıplar verdiler. Şahin Bey şehit düşünce, Mustafa Kemal Paşa’nın emri ile Kılıç Ali Bey Antep’e geldi. Bundan sonra Fransızlarla çarpışmalar daha da şiddetlendi.

Antep’teki Fransız kuvveti şehir dışındaki mevziilerde bulunuyordu. 24 Nisan 1920 günü şehrin batısına giren Fransızlar, Kuva-yı Milliye’nin karşı taarruzuyla geri atıldılar. 19 Mayıs’ta şehrin batısındaki Kurbanbaba tepesi zapt edildi. Bu arada, Türk hükümeti Antep’e takviye birlikler gönderdi. İlk önce 24. Türk Alayı Antep’e geldi. Daha sonra Fransızlara karşı Suriye’deki ayaklanmaya katılan Özdemir Bey, Haziran ayı sonunda Antep’e gelerek millî taburlardan birinin komutanı oldu.

Kasım 1920’de bölgeye yeni kuvvetler getiren Fransızlar Türklerden teslim olmalarını istediler. Özdemir Bey ise Fransızların teklifini reddetti. Taarruza geçen Fransızlar Nizip’e kadar ilerlemişlerdi. Bu arada şehir içindeki Ermenilerle Türkler arasında sokak muharebesi başlamıştı. Bir yandan da açlık yüzünden halkın bir kısmı Antep’ten göç etmekte idi. Antep’i

savunan Millî kuvvetlerin ve Fransız kuvvetlerinin aldığı takviyelerle yapılan mücadeleler devam etti.

1 Ocak 1921 günü Fransızlar, Anteplilere tekrar teslim teklifinde bulundu. Bu teklifte, Sevr Antlaşması'nın uygulanması isteniyordu. Teklife göre; Fransız yönetimi kabul edilecek, asker ve jandarmalar harp esiri sayılacak, silah ve cephane ile adları bildirilecek kişiler Fransızlara teslim edileceklerdi. Bu şartlar Kuva-yı Milliye ve askeri yetkililer tarafından kabul edilmedi.

Antep'in işgalini engellemek için yapılan hareketlerde bazı hatalar olmuş ancak Kolordu elinden gelen bütün gayreti göstermişti. Başarısızlıklarda Fransız kuvvetinin asker sayısı ve özellikle ağır silah bakımından üstün olmasının da etkisi vardır. Sonunda, Antep'te çemberi yararak çıkış yapmaya karar verildi. Ancak yapılan çıkış hareketleri başarılı olamadı. Buna rağmen halk büyük bir azimle savaşa devam ediyordu. Bu sırada şehirde büyük ölçüde açlık başlamıştı. Artık savunma gücü azalmış olan Antep, 8 Şubat 1921'de Fransızlara teslim olmak zorunda kaldı.

Fransız birlikleri 9 Şubat 1921 günü törenle Antep'e girdi. Çarpışmalarda şehir harap olmuş, şehrin 30.000 olan nüfusundan 20.000 kişi kalmıştı. Büyük Millet Meclisi bu kahraman ve yaralı şehre layık olduğu "Gazi" unvanını verdi. Böylece şehrin adı Gaziantep oldu. Antep'in kurtuluşu ise diğer Güneydoğu Anadolu şehirleriyle birlikte, 25 Aralık 1921 tarihli Ankara İtilafnamesi'nin imzalanmasıyla mümkün olmuştur.

D. Urfa Savunması

Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra, Urfa'nın da 7. maddeye dayanılarak işgal edileceği söylentileri yayılmaya başladı. Halep'ten kuzeye doğru işgallerini genişleten İngilizler 24 Mart 1919'da Urfa'ya girdiler. İşgal kuvvetlerinin isteği üzerine Türk askerleri Urfa'dan çekilmek zorunda kaldı. Bundan sonra Ermeniler, şehirde Türklere karşı onur kırıcı davranışlar içine girdiler. İngilizler Mardin ve Diyarbakır'a kadar olan sahayı da işgal etmek istiyorlardı. Ancak halkın ve aşiret reislerinin karşı tavırlarıyla karşılaşınca, Urfa yöresinden de çekilme kararı aldılar. Bu arada, Urfalılar kurdukları gizli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile Binbaşı Ali Rıza Bey önderliğinde silahlanmaya başlamışlardı. İngilizler yöreden çekildikten sonra, Urfa şehri, İngiliz-Fransız antlaşması gereğince Fransızlar tarafından işgal edildi. Teşkilatlarını genişleten Urfalılar, Fransız ve Ermenilere karşı harekete geçmek üzere hazırlıklarını tamamladılar. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini yönlendirmeye başlayan "Namık" takma adındaki Yüzbaşı Ali Saip, halkın ileri gelenleri ve aşiret reisleri ile temasa geçerek Fransızlara karşı direniş fikrini işlemeye başladı.

Ali Saip Bey harekete geçmeden önce, 7 Şubat 1920’de Fransızlara bir ulti­matom verip, 24 saat içinde şehri terk etmelerini istedi. Fransızlar, Türkleri oyalayıp zaman kazanmaya çalıştılar. Urfalılar, Yüzbaşı Ali Saip önderliğinde Siverek’ten gelen kuvvetler ve Badıllı aşireti başta olmak üzere diğer civar aşiretlerle birleşerek Urfa şehrinde mahsur kalan Fransızları çember içine aldılar ve bu sayede dışarıdan yardım almalarını önlediler. Bu harekette Mustafa Kemal Paşa’nın direktiflerinin etkisi de olmuştu. İki aylık süre boyunca Kuva-yı Milliye ile Urfa’daki Fransız ve Ermeni kuvvetleri arasında kanlı çarpışmalar oldu. Uzun süre mahsur kalarak hiçbir yardım alamayan Fransızlar, sonunda Ermenileri bırakıp şehirden ayrılmak ve Kuva-yı Milliye ile anlaşmak zorunda kaldılar. Yapılan antlaşmaya göre Fransızlar Urfa’yı terk edecekler, Türkler de geride kalan Ermenilere dokunmayacaklardı. Fransızlar 11 Nisan 1920’de silah ve cephaneleriyle Urfa’yı terk ettiler. Böylece Urfa Fransız işgalinden kurtulmuş oldu.

Fransızlar Urfa yenilgisinin intikamını almak amacıyla, aldıkları takviyelerle Urfa’yı yeniden ele geçirmek istediler. Ancak Türk kuvvetlerince bir kez daha yenilgiye uğratılarak geri atıldılar. Sonuç olarak, Millî Mücadele sırasında Urfa ve çevresi, Anadolu’nun diğer şehir ve kasabalarında olduğu gibi hürriyet ve bağımsızlığına ne kadar düşkün olduğunu göstermiştir. Urfa şehrine, halkının göstermiş olduğu kahramanlıktan dolayı TBMM tarafından “Şanlı” unvanı verildi ve şehrin yeni adı Şanlıurfa oldu.